

Mokslinis gyvenimas

KONFERENCIJOS „LIETUVA–LENKIJA–ŠVEDIJA: EUROPOS DINASTINĖS JUNGTYS IR ISTORINIAI-KULTŪRINIAI RYŠIAI“ APŽVALGA

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose 2012 m. spalio 4–5 d. prasidėjo Vilniaus konferencijų ciklas „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Europos dinastinių ryšių tradicijos“, kurio tikslas – išnagrinėti įvairius su LDK susijusių Europos dinastijų ryšius, dinastinės politikos aspektus bei dinastinių tradicijų formas. Pirmoji ciklo konferencija „Lietuva–Lenkija–Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai-kultūriniai ryšiai“ buvo skirta 450 metų Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto sesers Kotrynos Jogailaitės ir Suomijos kunigaikščio Jono Vazos vedybų, įvykusių 1562 m. spalio 4 d. Vilniuje, sukakčiai paminėti. Šios jungtuvės įkūnijo ne tik dviejų dinastijų – Jogailaičių ir Vazų – giminybę ir sąjungą sunkiame Livonijos kare (1558–1583), bet ir netrukus įvykusį monarcho valdžios Abiejų Tautų Respublikoje perdavimą Vazų giminės atstovams, kurie Lietuvą ir Lenkiją valdė ištisus 80 metų (1587–1668). Konferenciją kartu su Nacionaliniu muziejumi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai rengė Vilniaus universitetas ir Lietuvos istorijos institutas.

Konferencijoje pranešimus skaitė mokslininkai iš Lietuvos, Lenkijos, Švedijos, Vokietijos, Danijos, Suomijos, Jungtinės Karalystės ir Italijos. Atidarymo metu konferencijos globėjai Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis, Lenkijos Respublikos ambasadorius Janusz Skolimowski ir Švedijos ambasadorė Cecilia Ruthström-Ruin pažymėjo, jog tai puiki proga prisiminti Lietuvą, Lenkiją ir Švediją siejusią bendrą istoriją, permąstyti bendrą patirtį ir pasisemti įkvėpimo stiprinant bendradarbiavimą bei sprendžiant šių dienų problemas.

Pirmąjį pranešimą pavadinimu „Karališkosios ir kunigaikštiškosios santuokos vėlyvųjų Viduramžių Europoje“ skaitė žymus Europos kunigaikščių ir diduomenės istorijos tyrinėtojas Karlas Heinzas Spieβas (Greifswaldo universitetas, Vokietija). Plačioje lyginamojoje perspektyvoje jis apžvelgė Europos dinastijų tarptautinių vedybų tradiciją Viduramžiais, akcentuodamas politinius ir kultūrinius šio reiškinio aspektus. Šios tradicijos kontekste Kotrynos Jogailaitės ir Jono Vazos jungtuvės buvo įprasta procedūra, nors du broūžai jas išskyrė iš bendro vaizdo – vestuvės vyko nuotakos šalyje, o nuotaka buvo kur kas vyresnė už jauniki. Detaliai Kotrynos ir Jono vestuves savo pranešime išnagrinėjo Raimonda Ragauskienė (Lietuvos istorijos institutas / Lietuvos edukologijos universitetas), aptarusi ne tik konkrečias vedybų aplinkybes, bet ir supažindinusi su visais „kandidatais“, siekusiais Kotrynos rankos („Kotrynos Jogailaitės ir Jono Vazos santuoka Vilniuje (1562 m.)“).

Po šių dviejų įžanginių pranešimų prasidėjo pirmasis konferencijos posėdis, skirtas dinastijos vėlyvaisiais Viduramžiais ir ankstyvaisiais Naujaisiais laikais. Posėdį pradėjo Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universitetas) pranešimu „Gediminaičiai, Algirdaičiai, Jogailaičiai – *stirps regia* Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, kuriame paaiškino dinastinės savimonės pokyčius LDK ir viešpataujančios giminės (*stirps regia*) susiformavimo aplinkybes Lietuvoje didžiojo kunigaikščio Gedimino ir jo sūnų laikais. Jogailaičiai susilaukus sūnų, pradėjo formuoti naują Jogailaičių dinastinę šaką, nusistovėjo nuosekli sosto paveldėjimo tvarka, o jos užgesimas atvėrė kelią užsienio dinastijoms pretenduoti į sostą. Stephenas C. Rowellas (Lietuvos

istorijos institutas) pranešime „Kaip Jogailaičiai tapo Lenkijos *domini naturales*?“ akcentavo Jogailos pirmagimio Vladislovo gimimą ir jo krikštą (pabrėždamas ypač gausų pakviestų krikštątevių būrį), kuris buvo puikiai išnaudotas tarptautiniame kontekste įtvirtinti naujos Jogailaičių dinastijos teises į Lenkijos karūną.

Antrasis posėdis buvo skirtas Jogailaičių ir Vazų dinastiniams ryšiams. Jį pradėjo Svenas Ekdahlis (Lenkijos–Skandinavijos tyrimo institutas, Danija / Geteborgo universitetas, Švedija) pranešimu „Švedijos karūnos užgrobimas: Karolio IX ir Gustavo Adolfo dinastinis konfliktas su Žygimantu Vaza“, kuriame paliestas ir Švedijos užsienio politikos momentas – ypač pašliję santykiai su Maskva – naujas faktorius Švedijos diplomatijos istorijoje. Eugėnija Ulčinaite (Vilniaus universitetas) pranešime „Jogailaičių ir Vazų giminės valdovų įamžinimas lotyniškoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūroje“ pateikė vieno XVII a. kūrinio (jėzuito T. Požeckio) analizę. Parodyta, kaip Vazų laikais buvo tęsiama ir plėtojama Jogailaičių giminės valdovų literatūrinių portretų vaizdavimo tradicija, kuri savo ruožtu veikė ir ikonografinių portretų emblemiką.

Krzysztofą Czyżewskis (Vavelio karališkoji pilis) konferencijoje negalėjo dalyvauti, tačiau jo pranešimą „Dvi Vavelio karališkosios koplyčios: karališkosios valdžios Respublikoje tęstinumas“ konferencijos dalyviams perskaitė Vydas Dolinskas. Buvo apžvelgta Vavelio Žygimantų (Karališkoji) koplyčios ir Vazų dinastijos mauzoliejaus istorija, jų statybos istorija, statybų metu atlikti sudėtingi architektūriniai sprendimai. Posėdį baigė Jacekas Žukowskis (Varšuvos universiteto Meno istorijos institutas) pranešimu „Vladislovas IV Vaza: Jagielonidas ar Jogailaitis?“, kuriame išryškino Vazų atstovų pastangas (visų pirma ikonografiniais vaizdais) įteisinti save kaip Jogailaičių dinastijos tęsėjus.

Trečias konferencijos posėdis buvo skirtas Vazų valdymui LDK, Lenkijos ir Švedijos karalystėse. Šią problematiką analizavo net šešių pranešimų autoriai. Visų pirma aptarti „Politiniai ir religiniai faktoriai Jono III Vazos pasaulėžiūroje“, kuriuos

pristatė Larsas Ericsonas Wolke (Abo akademijos universitetas, Suomija / Nacionalinės gynybos kolegija, Švedija). Jono III Vazos užsienio bei religinė politika privedė Švediją prie finansinės sumaišties, todėl to meto ir vėlesnė visuomenė piešė neigiamą šio valdovo portretą. Robertas Frostas (Aberdyno universitetas, Jungtinė Karalystė) pabandė reabilituoti neigiamai vaizduojamą Vazų laikotarpį pažvelgęs per Lenkijos–Lietuvos unijos prizmę. Savo pranešime „Lenkijos ir Lietuvos unija Vazų valdymo laikotarpiu (1587–1668)“ jis pažymėjo, jog Vazos buvo labiau patyrę valdydami skirtingas valstybes negu juos vaizdavo kai kurie istorikai ir per visą valdymo laikotarpį dėjo dideles pastangas išsaugoti uniją, o XVII a. vidurio nesėkmės nebuvo vien tariamai nesėkmingos valdovo politikos padarinys.

Michałas Kopczyńskis (Varšuvos universitetas) pranešime „Tarp Machstaato ir Renesanso valstybės: Vazos Švedijoje ir Abiejų Tautų Respublikoje“ pamėgino palyginti dviejų valstybių santvarkas. Be gausybės skirtumų, išvelgta ir tam tikrų panašumų: XVII a. ATR administracinė sistema buvo labai panaši į XVI a. antrosios pusės Švedijos sistemą ir jas abi ilgą laiką valdė aristokratų elitas (t. y. nebūta absoliutizmo apraiškų).

Politinių grupuočių, rėmusių skirtingus pretendentes į ATR sostą, susidarymą Lietuvoje ir jų veiksmus sudėtingoje situacijoje, kurios metu galėjo kilti vidaus karas bei nutrukti unija su Lenkija, apžvelgė Tomaszas Kempa (Torunės Mikalojaus Koperniko universitetas) pranešime „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų požiūris į Žygimanto Vazos išrinkimą Lenkijos karaliumi (1587–1588)“. Švedijoje dirbantis baltarusių istorikas Andrejus Kotliarčiukas (Sodertono universitetas, Švedija) kalbėjo apie Abiejų Tautų Respublikai ypač skausmingą XVII a. vidurio krizę ir paryškino politinio LDK elito dedamas pastangas siekiant išsaugoti valstybingumą. Savo pranešime „Tarp kung, król, car: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinis elitas XVII a. viduryje Europos krizės metu“ jis konstatavo neigiamas šio laikotarpio tendencijas, kai LDK iš lygiavertės partnerės iš dalies tapo Lenkijos provincija.

Posėdį linksma gaida užbaigė šmaikštus Guido Michelinio (Parmos universitetas, Italija) pranešimas „Viminos viešnage Švedijoje pas karalienę Kristiną“, kuriame, remiantis Venecijos Respublikos pasiuntinio Alberto Viminos dienoraščiu, buvo pateiktas įdomus ATR ir Švedijos valstybių palyginimas ir tam tikrų pikantiškų detalių, susijusių su karalienės Kristinos asmeniniu gyvenimu.

Ketvirtasis posėdis buvo skirtas dinastinėms valdžios formoms ir ženklams. Pirmasis prelegentas Edmundas Rimša (Lietuvos istorijos institutas) perskaitė pranešimą „Vazų heraldikos atspindžiai Lietuvos kultūroje“. Pažymėta, jog kaip savarakiškas simbolis labiausiai buvo eksponuojamas Vazų dinastijos „pėdas“, kuris randamas Lietuvos mažųjų antspaudų raitelio skydelyje, didžiųjų antspaudų herbų žiede, monetose, ATR herbo širdyje, taip pat juo papuoštas Valdovų rūmų interjeras, koklių krosnis ir kt. Tačiau naudota ir daugiau „švediškos“ simbolikos – Švedijos trys karūnos, Folkungų liūtas. Marekas Wrede (Varšuvos karališkoji pilis) kalbėjo („Abiejų Tautų Respublikos sostinės: Vilnius ir Gardinas Jogailaičių ir Vazų dinastijų valdovų itinerarijuose“) apie valdovų rezidavimo tradicijos kaitą – Vazų valdymo metu pastebimas Vilniaus reikšmės mažėjimas ir Gardino virtimas svarbiausiu LDK politiniu centru. Jūratė Trilupaitienė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) muzikos istorijos požiūriu nagrinėjo muzikos pritaikymo diplomatijoje aspektus. Pranešime „Muzika ir diplomatija: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Europa (XVI a. vidurys – XVII a. vidurys)“ ji atskleidė ATR muzikos meno laimėjimus, kurie ypač išryškėjo visai šaliai grimziant į karinę ir ekonominę prarają.

Paskutinis konferencijos posėdis buvo skirtas dinastijų kaitai – Vazų valdymo pabaigai ir Saksų atėjimui. Jį pradėjo Liudas Glemža (Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai / Vytauto Didžiojo universitetas) pranešimu „Paskutinis Vladislavo Vazos rezidavimas Vilniuje 1648 m.“, kuriame smulkiai

nupasakojo valdovo paskutinę kelionę, jo mirtį Merkinėje ir Lietuvos didikų idėją valdovo kūną palaidoti Vilniuje.

Paskutiniai du konferencijos pranešimai buvo skirti įžymių asmenybių „reabilitacijai“. Annos Czarnieckos (Varšuvos karališkoji pilis) pranešimas „Nuo konflikto iki sąjungos: Švedija Vazų ir Jono Sobieskio politikoje“ buvo skirtas istoriografijoje kritiškai vertinamai Jono Sobieskio vykdytai užsienio politikai. Siekta parodyti, jog šio valdovo siekis suartėti su Švedija buvo pagrįstas racionalumu, o ne vien dinastinių interesų išskaičiavimu. O štai Gintautas Sliesoriūnas (Lietuvos istorijos institutas) pabandė paaiškinti LDK didiko Kazimiero Sapiegos, kuris lemiamu momentu atsisakė palaikyti Burbonų remtą kandidatą į ATR sostą ir dėl to ilgainiui pradėtas vaizduoti kaip „išdavikas“ („Augusto Stipriojo elekcija ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė“), poziciją. Pranešime analizuotos prieš Sapiegą panaudotos poveikio priemonės ir realios jo paties galimybės, kurios pasirodė per menkos, kad būtų galėjusios pakreipti įvykius kita linkme.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad konferencijos metu buvo apžvelgtas ir platesnei visuomenei (pažymėtinas abi konferencijos dienas nemažėjęs gausus klausytojų skaičius) pristatytas beveik šimtmetį trukęs Lietuvos istorijos laikotarpis, kuris iki šiol vis dar susilaukia mažai dėmesio ir todėl palyginti menkai žinomas. Tokią užmarštį istorinėje savimonėje veikiausiai lemia Vazų epochoje prasidėjusi krizė ir su tuo susijęs LDK politinis nuosmukis. Konferencijoje buvo parodyta, kad šioje epochoje būta ir kitokių raidos tendencijų, taip pat kad išankstinis stereotipinis vertinimas turi būti mokslininkų naujai permaštomas, remiantis to meto šaltinių visuma ir adekvačiau įvertinant laikotarpio realijas. Neabejotinai pranašumu laikytina tai, kad konferencijos metu į Lietuvos istoriją žvelgta plačiame Europos istorijos kontekste, kuris daugeliu atvejų leido iš naujos perspektyvos interpretuoti įvairius Vazų valdymo laikų įvykius ir reiškinius.

Mindaugas Klovas